

Ekskursioonil Saaremaal

Kui kevadel õppetööd lõpetades Reela 7-kl. Kooli õpetajad ja õpilased suvevaheaja ürituste plaani koostasid, siis algul kaheldi, kas suudetakse kõiki neid kavatsatud matku ja ekskursionee korraldada. Nüüd võib aga kindlasti öelda, et meie plaanid pole jäänud paberile. Alklassidest käisid III ja IV kl. õpetaja L. Kuke ja N. Jalaka juhatusel Tallinnas, I ja II kl. veetsid aga õpetaja O. Karusega koos huvitava päeva Neeruti mägedes ja Kadriinas asuvates tööstustes. Samuti leidis aset algklasside jalgsimatku Muuka, Ed. Vilde lapsepõlvkodusse. Rühm VII ja VI kl. õpilasi koos õpetaja M. Lavasega tutvus jalgsi matkates aga koduümbrusega marsruudil Viru-Jaagu-pi-Kadila-Porkuni-Lasila-Jõepere-Neeruti-Kadriina, kusjuures ööbiti felkides, mis õpilaste ettepanekul muretseli õppeasutusele kooli kooperatiivist saadud tuludest. Hiljuti tehti õpetaja M. Ploompuu juhtimisel kõige ulatuslikum ekskursion, nimelt VII kl. sõit Saaremaale.

Meie, põlised mandrielanikud, ei tea Saaremaast tavaliselt kuigi pal-

ju. Oleme kuulnud tema kehvast pinnasest, kiviaedadest, kadakatest ja pukktaulukutest, kuid ka saarlaste visadusest ja kangest võitlusvaimust. Kes aga tunneb eesti kirjandus- ja kultuurilugu, see teab, kui rohkesti on sel kehval maal võrsunud kirja- ja keelemehi Willmanni ja Luce päeviste kuni Hindi, Smuuli jt. kaasagsete kuulsate saarlastest sulemeesteni.

Nagu lüitemänd on visa ja tugev, küllap on ka saarlane oma sitkuse ja tubliduse, hingejõu ja andekuse ammutanud raskest eluvõitluses. Küllap on vaba mere avarustelt puhunud nendge hinge vabadusihia, võitlusvaimu... Umbes sellisel mõlgutamel mõtteid, kui kihutame läbi lautasase ja soise Lääne-Eesti.

Viimaks õpeti paikavald meie autobussi rattad üles viimase tollimupilve, peatudes Virtsu sadamahoone ees. Nagu selgub, polegi nii iihne mandrill saarele pääseda, sest ainus Virtsu-Kuivastu vahel kurseeriv praam on niivõrd üle koormatud, et meil tuleb oodata lõunast õhtuni, kui viimaks arvult juba teine lisapraam meid kaasa viib. Ilm on ilus ja vaikne, valge ja sinisejooneline meri virvendab taevarannale laskuvas päikeses, sinist laotust katavad paiguti mõned valged läbipaistvad pilveloovid. Seisame väljas ja me pilgud on suunatud lähenevale saarele.

Sõit läbi Muhu kadakanõmmede,

ka kiviaedu on külluses ning pukktaulukki vilksatab mööda. Kihutamegi Muhu ja Saaremaa vahelisele rööbisirgel autoteel, mis kulgeb mööda tammi. Varsti puhkame Orissaare Keskkooli Internaadis teekonnasimust.

Järgmisel hommikul oleme varakult jalul ja peagi sõidame edasi sellise kiirusega, mida võib arendada ainult end usaldav, oma masinat ja Saaremaa teesid tundev juht. Ja selline meie bussijuht ongi. Temal pole see esimeseks reisiks Saaremaal ja seetõttu ei juhi ta ainult bussi, vaid ka meie ekskursionee kiiresti ja eksimatult üle vaatamisväärsuse juurest teise.

Peatus järgneb peatusele. Räägime mõnest meeldejäävast pikemalt.

Uhe sellise peatuse tegime Kaalis, kus asub geoloogiline kaitseala kogu Nõukogude Liidus ainulaadse kraaterjärvega, mille tekkinist arvestatakse umbes 3000—4000 aastat tagasi meteoriidi maapinnale langemise tulemusena. Järv meenutab hiiglakaussi, mille põhja on unustatud veit. Kaldal kasvavad põlispuud, ainult ühes kohas on näkka loodusjõust üleskangutatud dolomiiditahmakaid. Umbrus on ilus, niisamuti Kaali koolimaja.

Kingissepa Kuresaare lossi park oma põlispuude, müüride ja vallidega, terve kindlustustesüsteem, mis pidi nastajaid kaitsma orjastatud rahva eest. Ja loss ise, ainus

keskaegne (XIV sajandil ehitatud) taoline säilinud ehitus Eestis.

«Kah mõni loss, vaadake, kui väikesed aknad!» avaldab üks õpilastest valjusti oma arvamust. Kuid eks olnud see loss kunagi peamiselt kindlus ja piiskop eelstas elada selliste suletud müüride vahel, mille avaramad aknad vaatavad kändililise siseõue, kuhu viib üks sissepääs. Et meil ei läinud korda saada ekskursioneejuhti, siis tuli ise omapead lossiga tutvuda. Käisime pidurefektuuriumis, kabeliruumis ja piiskopi eluruumides, ronisime mööda kitsaid kärke ja treppe vahitorni, kust avanes suurepärase vaade merele ja linnale. Muidugi ei jätnud me külastamata ka nn. vangitorni, kus on kõiki koruseid läbiv šaht, mida nimetatakse lõukoerte auguks, arvatavasti üks vahendeist, mille abil ristiriitlilid õpetasid orjastatud rahvale «armuõpetust». Põigusalt vaatleme ka Saaremaa Kõduloomuuseumi eksponaate.

Pargi ääres, vanade pärnade varjus, asub väike mansardkorrusega majake. See on V. Kingissepa lapsepõlvkodud, kus ta elas 1888—1906. a. Alumise korruse kolmes ruumis asuv ekspositsioon jutustab vaatajale V. Kingissepa elust ja võitlustest, eesti proletariaadi võitlustest sotsiaalse vabanemise eest. Ülemisel korrusel on toake, kus õpilaspäevil elas noor Kingissepp. Kaks voodit, mis on kaetud hallide tekkidega, lauake akna all, riitul raamatutega ja kummut.

Jälle rätastel. Ainult hetkeks peatume sillal, et heita pilk Saaremaa kõige veerikkamale jõe, nimelt

Nasva jõe. Edasi sõites märkame äkki, et niihästi vasakult kui ka paremalt võib näha merd. Oleme jõudnud Sõrve kaela. Mälestusmärgid tee ääres, rohtu kasvanud kaevikud, mahajäetud blindaažid, üksikud purustatud ja surnud puud — need kõik jutustavad viimase raskestest lahingutest. Siin, sellel kitsal poolsaarel, klammerdus muistse ristiriitlil hitlerlik järglane meeleheitliku visadusega sajan- deid ekspuataeritud saamamaasse, kuid suruti ikkagi merre.

Edasi! Varsti jõuame Viidu mägede. Tähis teatab, et olemegi jõudnud Viidu looduskaitsealale. Kahjuks ei ole kaasas kohalikku juhti, kes näitaks meile selle ala haruldasi taimi ja puud, kuid ilusalt vaadet üle Saaremaa metsade oskame ilma juhitaagi imetleda. Leiame siin looduses kasvavat viir- ja poopuud, noori tammi on rohkesti, kuid jupapu kahjuks me teele ei satu.

Pole veel kuigi hilja, kui leiame Kihelkonna 8-kl. Kooli nõgusas internaadis õomaja. Siis aga kuuleme siiasamasse puhkama tulnud Rakvere 1-7-kl. Kooli ekskursionee, et Viki küla Mihkli talu vabaõlumuuseum pole siit kuigi kaugel. Jakob Reht ruttab ise meile õuele vastu. Kuigi on üsna hilla ja hakkab tibama vihma, ei tühine meie huvitavas ja mahlakas rahvakeeles antud seletusi kuulamast. Jakob Reht on kuuenda põlvkonna esindaja selles vanas saare talus, mis on juba enam kui kahe sajandi jooksul olnud sellesama perekonna käes. Siin on seitse rookatusena hoonet, mis on ehitatud eelmise

aastasaja 40—50-datel aastatel. Meile näidatakse ka seestpoolt seepikoda, aita, sauna koos suvekõõgiga ja rehealust. Palju on siin endavalmistatud puunõusid, nagu tšlekkannud, kapad, kausid, karbid, taldrikud, kulbid, lusikad, võikirnud, hääjakked, rehad jne. Haruldusena võime näha käsirehepeksumasinat, ühe kurega atra, kõievalmistamise pakku, treipinki jne. Selle varanduse andis Jakob Reht Saaremaa Koduloomuuseumile.

Oleme väga rahul sisukalt veedetud õhtuga. Järgmisel hommikul oleme taas varakult jalul, sest kavatseme ära käia Vilsandil ja Mustjala pangal ning jõuda Kuivastusse viimasele praamile.

Kui Vilsandil tuli kasutada kuue kilomeetri ulatuses (edasi-tagasi 12 km) oma isiklikke jalgu, eelistas nii mõnigi võtta kingad kätte ja kõmpida palja jalul, ent ükski ei kaotanud võimalust jääda bussi hõõrdunud ja haigeid jalgu puhkama. Sõit Alam-Vaika kaljusaarele tasus aga kogu vaeva. Läänemere rahutud lained on dolomiidikaljude urbseiks uhtunud. Paiguti katab neid muruna heleroheline kullaga tükitud kukehari, paiguti punaste marjadega tiheda rägastikuna maa lei suruv must maavits. Siin kasvab lopsakas merikapras. Saarel leidub ka taani merisalatit. Linde on seal praegu vähem, sest enamik selle saare asukaist on oma pojad juba välja viinud. Rannakividel leiame jõgitiiru kivikestena kirjusid mune, ka näitab juht meile pesal istuvat tõmmuvaerast, haha udu- sulgedega vooderdatud tühja ja

rohukoskli mahajäetud pesa. Tühjad on ka jääkosklike ühiselamud. Kuski häälitseb tilder. Saare ja mere kohal sägiseb rohkesti kajakaid. Nende hulgas on harilikke kalakajakaid, mustapäisi veidi väiksemaid naerukajakaid ja tõmmukajakaid. Keda meie juht iseloomustab kui tõelisi röövleid, sest nad rüüstavad teiste lindude pesi.

Meil on jäänud vähe aega, ekskursioon läheneb lõpule. Põikame vaid põgusaks helkeks Mustjala pangale, et vaadata kõrgelt kaljukaldalt üle sügaval all loksuva läbi-aistva mere. Tänu meie bussijuhi mehisele sõidule jõuame veel sellisama päeva õhtul Kuivastust lisa-praamiga mandrile tagasi. Kuigi aeg on hiline, teeme veel ühe väikese kõrvalpõike Puhtu ornitoloogilisele looduskaitsealale.

Siin on kunagi kasvanud pöökpuumets, mille viimane esindaja viimase sõja ajal hävitati. Siin kasvavad looduslikult kanada kuusk, elupuu, lehis, viirpuu, mägi- ja hallvaht, poppuu jt., üldse 57 puu- ja põõsaliiki. Ka kasvavad metsas ilma inimkäe hoolitsuseta kirju liilia, habenelek, naarsis, kirju türgi liilia, karulauk jt. taimed. Meile näidatakse tamme, mille läbimõõt on 1,35 m ja vanus 700—800 a., mis on aga kõigest pool tamme võimalikust eest. Veegi haruldasem on mänd, mille läbimõõt on 1,15 m ja iga umbes 400—450 a. Kahjuks on kuulus Puhtu kadakas langenud viimase sõja ohvriks nagu pöök ja elupuugi. «Sõjamees ei kummardu vaenlase ees, ammugi

mitte puu ees,» ütleb meile vana ornitoloog nukra irooniaga, näidates mahasaetud kadaka kõrget kändu. Meie juht viib meid mitte ainult oma armastatud lindudele pandud pesakastide ja puuõõntes asuvate pesade juurde, vaid ka mägra koopa ja Friedrich Schilleri kõige vana noma monumendi juurde, mille oli püstitanud kohalik krahv 1813. a. armastatud luuletaja mälestuseks.

Peatume ka krahvi suvila ees, mida nüüd suviti kasutavad üliõpilased ja teadlased. Imetleme kiviktaimlat, kus leidub meil nii haruldast müürilille.

Hämardub, kuid ikka ei raatsi me lahkuda, ikka on meie juhil veel palju huvitavat jutustada ja näidata. Kavatsetud tunnist on saanud ammugi kaks. Ainult poolteist tundi puudub südaõöst, kui alustame koju sõitu.

Nähtud ja kuulnud on palju, ent ometi on tunne, et oleksime pidanud Saaremaal viibima vähemalt 2 korda 2 päeva. Kui palju uusi, ilusaid ja avaraid koolimajugi nägime ainult möödasõidul, vähestesse kooli- eedadesse saime heita põgusa pilgu. Ka polnud meil aega külastada mõnda kalurikolhoosi ega Neemi küla dendraariumi. Siiski on muljeid ja häid mälestusi nii rohkesti, et see on vaid mürdasake neist, mida siin olen kirja pannud.

Aino KUUSEMETS